

Наукові перспективи
Видавнича група

Merry
Christmas
and happy new year

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЇ НАУКИ

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"
СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"
СЕРІЯ "МЕДИЦИНА"

№ 12(46) 2024

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 12(46) 2024

Київ – 2024

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Luhansk State Medical University

Public scientific organization "System of healthy longevity in the metropolis"

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

All-Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Spiritual and Moral
Education

*with the assistance of the KNP "Clinical Hospital No. 15 of the Podilsky District of Kyiv", Nutrition Center of
Natalia Kalinovska*

"Prospects and innovations of science"

(Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")

Issue № 12(46) 2024

Kiev – 2024

«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»):
журнал. 2024. № 12(46) 2024. С. 1884

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021
№ 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.04.2023
№ 491 журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність 222**

**Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів
наук з державного управління» (Рішення від 16.12.2024, № 5/12-24)**

*Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м. Києва",
Центру дієтології Наталії Калиновської.*

Журнал заснований з метою розвитку наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні, за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку медицини, психології, педагогіки та. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Голова редакційної колегії:

**Жукова Ірина
Віталіївна**

кандидат наук з державного управління, доцент, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Головний редактор: Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Заступник головного редактора: Торяник Інна Іванівна - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна);

Заступник головного редактора: Сіданіч Ірина Леонідівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);

Заступник головного редактора: Жуковський Василь Миколайович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови Національного університету "Острозька академія" (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Бабова Ірина Костянтинівна - доктор медичних наук, професор, професор кафедри дефектології та фізичної реабілітації, ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського" (Одеса, Україна)
2. Бабчук Олена Григоріївна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
3. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
4. Балахтар Катерина Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
5. Баргтснєва Ірина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
6. Біляковська Ольга Орестівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна)
7. Вадзюк Степан Нестерович - доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського України (Тернопіль, Україна)
8. Вовк Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Державного університету ім. Станіслава Сташица в Пілі (м. Піла, Польща)
9. Гвожджєвч Сильвія — кандидат наук, Державна професійна вища школа ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)
10. Гетманенко Людмила Миколаївна - старша викладачка кафедри природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
11. Головач Наталія Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)

Коваль К.В. <i>ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	391
Коваль Л.М. <i>ЕТНОГРАФІЧНА СПАДЩИНА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ</i>	400
Козіброда Л.В., Тихонова С.В., Галайдюк М.А., Романенко В.В., Редько С.Ю. <i>ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ</i>	408
Коломієць М.Б., Остапчук В.М. <i>ОБґРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ</i>	418
Коняхін Ю.О. <i>РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ</i>	431
Корсікова К.Г., Четаєва Л.П. <i>ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ</i>	445
Костолович М.І. <i>ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ</i>	456
Костюшко І.А., Боярська-Хоменко А.В. <i>ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК КОМАНДОТВОРЕННЯ КУРСАНТІВ-ДЕСАНТНИКІВ</i>	468
Криськів М.Й., Бурдяк І.М., Павлишин І.О. <i>ВИКОРИСТАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЇ</i>	483
Кузьменко Н.В., Валусєва Н.М. <i>ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ</i>	494
Курок В.П., Шевель Б.О. <i>ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО</i>	501

УДК 372.8:811.161.2

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12\(46\)-483-493](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12(46)-483-493)

Криськів Мирослава Йосипівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (067) 352-28-49, <https://orcid.org/0000-0002-3907-6163>

Бурдяк Ілона Михайлівна магістрантка факультету філології і журналістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (068) 993-23-80

Павлишин Ілона Олександрівна студентка факультету філології і журналістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (098) 412-41-30

ВИКОРИСТАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЇ

Анотація. У дослідженні проаналізовано шляхи формування пізнавальної активності учнів на уроках української мови під час вивчення морфології; запропоновано систему пізнавальних завдань як одну із найважливіших форм організації пошукової діяльності під час вивчення української мови.

Показано, що проблема розвитку пізнавальної активності є однією з найважливіших у сучасній дидактиці, а її актуальність зумовлена посиленою орієнтацією сучасного шкільного навчання на самоосвіту учнів, цілеспрямований розвиток їх творчих можливостей.

З'ясовано, що найслабшим місцем у практиці роботи вчителів, на нашу думку, є недостатнє оволодіння методами навчання і методикою їх використання. Більшість учителів відчувають серйозні труднощі в тому, якими прийомами розвивати пізнавальну активність учнів під час викладу матеріалу, як зробити сприймання матеріалу школярами не пасивним слуханням, а активним мислительним процесом.

У статті встановлено, що використання у навчальному процесі ефективних методів навчання, зокрема пошукового, який виробляє в учнів риси творчої діяльності, є умовою розвитку їх пізнавальних інтересів, сприяє засвоєнню повноцінних знань. Важливе завдання сучасної школи полягає в тому, щоб допомагати учням формувати самостійне мислення, творчу активність. Активізація процесу навчання – один із важливих шляхів виховання самостійного мислення.

Обґрунтовано методичні аспекти опрацювання іменних частин слів під час вивчення морфології, подано систему завдань для опрацювання іменних частин слів, яка, забезпечуючи реалізацію принципу єдності навчання і розвитку школярів, сприяє формуванню їх пізнавальної активності, підвищенню ефективності навчальної діяльності і особистому розвитку. Системи пізнавальних завдань передбачає кілька типологій, побудованих на різних основах – за методами і прийомами пошукової діяльності, за їх мотиваційним потенціалом, за видами мислення і рівнем пізнавальної активності учнів. Основною функцією пізнавальних завдань, систематизованих за методами і прийомами пошукової діяльності, є засвоєння узагальнених творчих умінь і формування здібностей здійснювати цю діяльність.

Ключові слова: пізнавальна активність, пошукова діяльність, іменні частини слів, пізнавальні завдання, морфологія, шкільний курс української мови.

Kryskiv Myroslava Yosypivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (067) 352-28-49, <https://orcid.org/0000-0002-3907-6163>

Burdiak Iona Mykhailivna master's student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (068) 993-23-80

Pavlyshyn Iona Oleksandrivna student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (098) 412-41-30

USE OF COGNITIVE TASKS FOR FORMING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS DURING THE STUDY OF MORPHOLOGY

Abstract. The study analyzes the ways of forming students' cognitive activity in Ukrainian language lessons during the study of morphology; a system of cognitive tasks is proposed as one of the most important forms of organizing search activities during the study of the Ukrainian language.

It is shown that the problem of developing cognitive activity is one of the most important in modern didactics, and its relevance is due to the increased orientation of modern school education on students' self-education, purposeful development of their creative abilities.

It was found that the weakest point in the practice of teachers' work, in our opinion, is insufficient mastery of teaching methods and the methodology of their use. Most teachers experience serious difficulties in what methods to develop students' cognitive activity during the presentation of the material, how to make the perception of the material by schoolchildren not passive listening, but an active thought process.

The article establishes that the use of effective teaching methods in the educational process, in particular search methods, which develop in students the features of creative activity, is a condition for the development of their cognitive interests, contributes to the assimilation of full-fledged knowledge. An important task of a modern school is to help students form independent thinking, creative activity. Activation of the learning process is one of the important ways to educate independent thinking.

The methodological aspects of the study of nominal parts of words during the study of morphology are substantiated, a system of tasks for the study of nominal parts of words is presented, which, ensuring the implementation of the principle of unity of learning and development of schoolchildren, contributes to the formation of their cognitive activity, increasing the effectiveness of educational activity and personal development. The system of cognitive tasks provides for several typologies built on different bases – by methods and techniques of search activity, by their motivational potential, by types of thinking and level of cognitive activity of students. The main function of cognitive tasks, systematized by methods and techniques of search activity, is the acquisition of generalized creative skills and the formation of abilities to carry out this activity.

Keywords: cognitive activity, search activity, nominal parts of words, cognitive tasks, morphology, school course of the Ukrainian language.

Постановка проблеми. Формування пізнавальної активності учнів загальноосвітньої школи зумовлена особливостями сучасного етапу розвитку світової цивілізації, оскільки ті демократичні перетворення, що відбуваються в суспільстві, потребують перегляду усталених підходів до навчання української мови в закладах освіти, і передовсім у загальноосвітній школі. Відповідно до Закону про мови в Україні та Державної національної програми «Освіта» потребує докорінної перебудови національна система навчання і виховання школярів, оновлення форм і методів роботи учителя-словесника, зокрема, підвищення рівня володіння українською мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу. На жаль, у навчанні учнів багато формалізму, що виявляється у заучуванні теоретичних положень, мовних визначень і правил, парадигм відмінювання, різних прикладів та винятків. При цьому відходить на задній план вивчення живого мовлення в різних формах (усній і писемній), видах (монологічному і діалогічному), жанрах і стилях, робота над формуванням культури спілкування.

Сьогодні, як ніколи, в Україні потрібні люди, які здатні приймати нестандартні рішення, вміти творчо мислити, однак істотною вадою в організації навчання мови в школах України усе ще залишаються авторитаризм, орієнтація на так званого «середнього учня», що гасять ініціативу, нівелюють особистість. Заняття переважно одноманітні за побудовою і технологією. Нетрадиційні, нові форми і методи навчання, вироблені практикою останніх

років, застосовують лише окремі талановиті, творчі вчителі. Навчання мови продовжує бути пов'язаним не стільки з якісними, скільки з кількісними показниками, що призводить до збільшення обсягу програмового матеріалу, надуживання різними, часто неадекватними методами роботи, до орієнтації на досягнення не максимально можливих, а задовільних результатів.

Термінового розв'язання в методиці української мови потребують такі питання: відсутність інтересу учнів до предмета, формалізм і безсистемність у їх знаннях, невміння використовувати засвоєні знання на практиці, низький рівень сформованості практичних умінь і навичок.

У сучасній школі, на жаль, дуже часто навчання зводиться до запам'ятовування навчального матеріалу та одноманітного відтворення знань і прийомів дії, типових засобів розв'язування. А це знижує потяг до навчання, позбавляє дитину радості власного відкриття. Тому проблема розвитку пізнавальної активності є однією з найважливіших у сучасній дидактиці, а її актуальність зумовлена посиленою орієнтацією сучасного шкільного навчання на самоосвіту учнів, цілеспрямований розвиток їх творчих можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У багатьох працях провідних психологів та дидактів проблема пізнавальної діяльності учнів неодноразово була предметом дослідження (Г. С. Костюк, П. І. Підкасистий, С. Л. Рубінштейн, І. Я. Лернер, О. Я. Савченко, В. І. Лозова, Т. І. Шамова, Л. П. Арістова та ін.). У методиці викладання української мови окремі її аспекти розглядаються в напрацюваннях таких лінгводидактів: О. М. Біляєва, Г. П. Денисовець, В. Я. Мельничайка, В. О. Онищука, М. І. Пентилюк, Г. Р. Передрій, Л. В. Скуратівського, І. М. Хом'яка, М. М. Шкільника та ін.

У педагогічній літературі на поняття «пізнавальна активність» досі не склався єдиний погляд. Одні автори розглядають активність як характеристику дій учня, інші – як рису особистості або як категорію психологічної науки. Ще інші вчені визначають пізнавальну активність як мимовільне бажання діяти, як діяльний стан учня тощо. Кожне визначення, відображаючи ту чи іншу ознаку поняття, не розкриває складності і багатогранності його аспектів. Дидакти, які досліджують питання проблемного навчання, розглядають пізнавальну активність у навчанні як здатність сприймати, переосмислювати, бачити, ставити і розв'язувати проблеми. У деяких працях під активністю школяра розуміється характер його ставлення до об'єктів і засобів навчання.

На думку укладачів «Словника-довідника з методики викладання української мови» І. М. Кочан та Н. М. Захлюпаной, активізація учнів на уроці «полягає в тому, що учитель на уроці прагне зацікавити учнів початковим матеріалом, заставити їх самостійно мислити, робити правильні висновки, легко і свідомо опановувати навчальний матеріал» [1, с. 58]. У взаємодії з довколишнім світом дитина виступає як активна, діяльна істота. Тому

проблема активності учнів як один з найважливіших факторів виховання здавна привертала і продовжує привертати увагу багатьох мислителів.

Г. С. Костюк істотно доповнює визначення поняття «активність», розглядаючи її як «здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особи активність виявляє себе в енергійній, ініціативній діяльності у праці, у навчанні...» [2]. Отже, пізнавальна активність характеризує індивідуальні особливості людини в процесі пізнавальної діяльності. Зазначимо, що в багатьох працях дидактів визначення «пізнавальна активність» розглядається у тісному зв'язку з поняттям «самостійність».

Мета статті – дослідження шляхів формування пізнавальної активності учнів на уроках української мови під час вивчення морфології.

Виклад основного матеріалу. У 6 класі в межах мовної змістової лінії зміст навчального матеріалу передбачає 50 годин на поглиблене вивчення морфології (іменник, прикметник, числівник, займенник). Частина мови – одне з найважливіших понять у граматиці. Традиційно вони визначаються як граматичні класи слів, що характеризуються спільністю лексичного значення, морфологічних ознак і синтаксичної ролі. Категоріальне значення частини мови виявляється як властивість цілого класу слів. Так, іменники мають значення предметності. Спільною ознакою для всіх іменників є здатність позначати предмети і явища дійсності, що відображені в нашій свідомості. Прикметник виділяється як клас слів, що виражають ознаку предмета (рідний край, учителеве слово); числівник – як клас слів, що означають кількість предметів (або математичне число), порядок при лічбі (три, п'ятий); займенник указує на предмет, ознаку або кількість, але не називає їх (він, інший).

У сучасних навчальних посібниках помітно виділяється орієнтація учителів на осмислення учнями граматичної теорії про частини мови як матеріалу для синтаксису. Зокрема підкреслюється синтаксичний аспект частин мови – розподіл слів на класи за функціональною ознакою. Слова входять у речення в тих формах, які властиві конкретній мові з закріпленим літературною нормою синтаксичним значенням. Наприклад, форма називного відмінка іменника закріплена за функцією підмета, а форми непрямих відмінків виконують, як правило, роль додатка. У прикметнику ці форми виконують роль означення, у числівнику – роль підмета, додатка і означення, як і в займеннику – роль підмета, додатка і означення. Отже, під час вивчення частин мови не можна обійти питання про синтаксичні ознаки частин мови: чи може бути слово членом речення; якщо може, то яким і яка сполучуваність його з іншими словами.

Уже в початкових класах закладаються наукові основи граматики. Процес формування граматичних понять починається підсвідомо в дитини

першого класу. Так, дитина, будуючи речення, добираючи слова і словоформи, привчається вже сама собою до оцінки значення частин мови та частин речення. Слова вже починають самі собою, від уживання, поділятися в її голові на граматичні порядки, отже, згодом граматиці залишається тільки приклеїти ярлиčky до різних відділів слів і форм, які вже самі собою, самим практичним вправлінням, поділилися на групи.

У 6-7 класах здійснюється основна робота із систематизації учення про частини мови, на основі якого забезпечується засвоєння учнями в старших класах синтаксичних понять: зв'язку слів, словосполучення, речення, членів речення. У завдання шкільної морфології входить підвищення рівня мовленнєвої культури школярів. При цьому курс морфології орієнтується на мовну норму. Таким чином, під час вивчення частин мови школярі вчаться вживати вивчені слова у мовленні, засвоюють норми української літературної мови. В основу роботи над вивченням морфології повинен бути покладений *принцип послідовного з'ясування теоретичних відомостей морфології з проекцією на теорію синтаксису*, систематизовані знання якої учні дістають у 8-9 класах.

Щоб відповісти на питання, як допомогти школярам сформувати уміння самостійно здійснювати пізнавальну діяльність, необхідно визначити сутність, структуру і місце пізнавальної самостійності у навчальному процесі. Як відомо, процес навчання складається з таких основних компонентів: *змісту освіти, діяльності* викладання і *діяльності* учіння. Пізнавальна діяльність є складовою частиною діяльності учіння. При цьому, відповідно до положень сучасної дидактики, під час руху від молодших класів до старших доля самостійної пізнавальної діяльності в навчанні школярів повинна постійно зростати, щоб на кінцевому відрізку шляху стати переважаючою.

У багатьох сучасних дидактичних дослідженнях пізнавальна самостійність характеризується як сформованість *прагнення і вміння* без сторонньої допомоги пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку. Тому структуру самостійної пізнавальної діяльності Л. В. Скуратівський пропонує відобразити у вигляді таблиці [3, с. 7].

Таблиця 1

Компоненти навчальної діяльності і їх рівні

Рівень	Мотиваційний	Процесуальний (уміння здійснювати процес пізнання)	Рівні пізнавальної самостійності
I	Ситуативний інтерес до цікавих фактів, явищ. Наявність вузьких соціальних мотивів	Прийняття навчальної мети, визначеної вчителем; виконання завдань за зразком, інструкцією учителя; осмислення, запам'ятовування і відтворення готової інформації. Контроль за готовим результатом чи алгоритмом	Репродуктивний
II	Зміцнілий інтерес до предмета. Становлення інтересу до способів учіння	Уміння визначати часткову мету вивчення запропонованого вчителем матеріалу, виконувати завдання шляхом самостійного добору відомих способів діяльності, удосконалюючи при цьому засвоєні знання і частково здобуваючи нові знання. Уміння здійснювати самоконтроль за допомогою засвоєних алгоритмів діяльності	Репродуктивний
III	Інтерес до суттєвих властивостей, явищ, закономірностей у навчальному матеріалі і переростання його в пізнавальну потребу	Уміння визначати під керівництвом учителя загальні і перспективні завдання вивчення навчального предмета, розв'язувати проблемні завдання, відкриваючи нові знання і способи дій, знаходити способи перевірки одержаного результату	Частково-пошуковий
IV	Пізнавальна потреба. Наявність широких соціальних мотивів	Самостійне визначення завдань власної пізнавальної діяльності. Виявлення проблем і знаходження способів їх розв'язання, в процесі чого відкриваються нові знання. Здійснення прогнозуючого самоконтролю	Дослідницький

Використання пізнавальних завдань є способом організації самостійної діяльності учнів із засвоєння нових знань, а також однією з умов розвитку пізнавальної активності і самостійності. Причому, необхідна не випадкова сукупність пізнавальних завдань, а їх система, яка відповідає певним показникам. До них відносяться: обсяг основних типів доступних учням аспектних проблем даної науки; обсяг важливих і доступних методів науки; передбачення проявів важливих характеристик творчої діяльності; обсяг різних рівнів складності вправ; врахування дидактичних вимог до структури завдань, їх змісту, повторюваності і т. ін. Результативність використання

пізнавальних завдань значно підвищується за умов їх організації в певну систему (система – це об'єкти реальної дійсності, мислення і пізнання, які складаються із виділених частин, об'єднаних в єдине ціле). У сучасній дидактиці відомі різні підходи до побудови системи пізнавальних завдань. Однак кожна система будується за принципом зростання складності відповідно до встановлених критеріїв складності. При цьому треба враховувати, залежно від рівня підготовки учнів, методичні вимоги до послідовності і повторюваності завдань, до їх форми тощо.

Система пізнавальних завдань повинна сприяти реалізації трьох функцій навчання: пізнавальної, розвивальної і виховної. Розробляючи систему пізнавальних завдань, ми прагнули, щоб кожне нове завдання становило для учнів певну складність, зумовлювало розумове напруження, забезпечувало просування від менш складного до більш складного.

Структурними компонентами навчальних завдань, є: 1) припис здійснити певну дію; 2) вказівка на об'єкт дії, яку передбачається здійснити; 3) відношення між приписом здійснити певну дію і вказаним об'єктом дії, яке потенціально містить в собі спосіб знаходження шуканого. Варто зазначити, що в дидактичній і методичній літературі крім терміна «пізнавальна задача», в цьому ж значенні вживаються такі терміни, як «пізнавальне завдання» і «завдання пошукового характеру».

«Словник-довідник з методики викладання української мови» подає таку інформацію про пізнавальні завдання: «Пізнавальні завдання, або проблемні запитання, стимулюють мислення учнів, підвищують їхню активність у набутті знань, виробленні практичних умінь і навичок. Цінність цих завдань полягає в тому, що вони: а) роблять пояснення доказовішими, а знання усвідомленішими; б) вчать дітей мислити діалектично, ознайомлюють з методами наукових досліджень; в) підносять емоційність викладу, а отже, підвищують інтерес учнів до матеріалу» [1, с. 205].

Оскільки пізнавальні завдання відзначаються багатогранністю, на різних основах їх можна поділити на такі види: 1) за структурою і формою вираження – на запитання, задачі і завдання; 2) за дидактичною метою та ступенем самостійності в процесі їх вирішення – на навчальні і пошукові; 3) в залежності від того, відомий чи невідомий спосіб рішення – на неproblemні і проблемні; 4) за наявністю (відсутністю) варіантів, відповідних різним рівням пізнавальної самостійності учнів – на недиференційовані і диференційовані; 5) залежно від способу організації процесу вирішення – на фронтальні, групові та індивідуальні; 6) у відповідності з видами мислительної діяльності в процесі вирішення – на алгоритмічні і евристичні; 7) за методами і прийомами пошукової діяльності учнів – на завдання, які вирішуються шляхом застосування прийомів порівняння, визначення головного, узагальнення, конкретизації, визначення і пояснення причинно-наслідкових зв'язків, аналогії та ін. Окремі види пізнавальних завдань вчені класифікують також за методами навчання,

які застосовуються для організації їх виконання; за видами протиріч, закладених у пізнавальних завданнях; за мотиваційним потенціалом; за рівнем складності та інших ознаках.

Характерною ознакою пізнавальних завдань як виду навчальних є те, що припис здійснити певну дію в них виражається частіше не в прямій, а в прихованій формі питального речення. Тобто в завданні часто не вказується, яку саме конкретну дію чи систему дій повинен виконати учень. Він повинен визначити їх самостійно.

Для диференціації завдань використовуються такі способи:

- розподіл складного питання на простіші, які розташовані в певній логічній послідовності;
- постановка допоміжних завдань, розв'язання яких буде сприяти розв'язанню основного;
- повідомлення загального шляху, напрямку розв'язання завдання;
- повідомлення додаткових відомостей, фактів, необхідних для розв'язання завдання тощо.

Залежно від того, відомими чи невідомими є способи виконання завдань, вони поділяються на неproblemні і problemні. У неproblemних пізнавальних завданнях шуканим є нові знання, а в problemних – нові знання і способи дій або лише способи дій.

Завдання пошукового характеру для учнів є задачею. При цьому задача як явище об'єктивно відрізняється від проблеми і problemної ситуації як явище суб'єктивних. Поняття «problemна ситуація» простіше порівняно з поняттям «problem». Воно являє собою ситуацію, яку «створює учитель на підставі пізнавального завдання або problemного запитання, що стимулює мислення учнів, підвищує їхню активність у набуванні знань, виробленні умінь та навичок. При цьому особливо гостру problemність ситуація набуває при знаходженні в ній суперечностей. І якщо в учня є знання, уміння, що відповідають змістові problemної ситуації, то вона стає для нього problemною. Таким чином, навчальна problem – це problemна ситуація, яку прийняв учень до розв'язання за допомогою наявних у нього знань, умінь і досвіду пошукової діяльності. Тому всяка problem має в собі problemну ситуацію, але не всяка problemна ситуація є problemною.

Не всяке problemне за змістом пізнавальне завдання може стати для учня problemною. Для цього необхідно дві головні умови: по-перше, завдання повинно викликати в учня інтерес до знань чи способів дій, що становлять шукане; по-друге, необхідно, щоб завдання базувалося на знаннях і вміннях, якими володіє школяр і яких має бути достатньо для знаходження невідомого. Так, якщо учень в процесі аналізу problemної ситуації, викликаній пізнавальним завданням, усвідомлює суперечність між відомим і невідомим і формулює для себе питання, на яке потрібно знайти відповідь, то problemна ситуація переростає в проблему, виражену в формі питання. Це спонукає школяра до

пошуку нових знань і способів дій, що необхідні для розв'язання проблеми. Коли ж учень не має знань, умінь, необхідних для встановлення зв'язків з невідомим, то проблема не виникає, а інтерес, викликаний проблемною ситуацією, згасає.

Якщо на уроці виникла пізнавальна потреба, вона може бути вирішена з різним ступенем самостійності школярів на різних рівнях пізнавальної активності. Найнижчий ступінь пізнавальної самостійності школярів буде у випадку, коли учитель сам повідомляє нові знання, вирішуючи тим самим поставлену навчальну проблему. Другий шлях – це показ зразка вирішення проблеми. Учитель розмірковує, ставить питання, дає сам відповіді або показує, як та чи інша проблема вирішувалась в науці.

Реально перетворення проблемної задачі в проблему можливе тільки при дотриманні таких умов: а) зміст завдання логічно пов'язаний з раніше вивченим матеріалом; б) він містить певні пізнавальні протиріччя; в) у процесі аналізу задачі її умова і вимога стають для учня відповідно відомим і невідомим, при цьому невідоме певним чином пов'язане з відомим учневі знанням; г) вирішення його знаходиться в зоні найближчого розвитку учня; д) мотиваційний потенціал завдання відповідає рівню мотиваційного розвитку учнів.

У ході розв'язання пізнавальних завдань, які є формою представлення навчального матеріалу учням з допомогою тих чи інших прийомів і методів викладання, школярі набувають таких загальних умінь, як виявлення нового факту серед відомих, формулювання проблеми, знаходження способів її розв'язання, перевірка розв'язку, оцінювання власної діяльності тощо. Тільки у формі системи пізнавальних завдань навчальний матеріал може бути включений в структуру пошукової діяльності, яка починає функціонувати з проявлення проблеми, протиріччя, які викликають в учнів емоції, здивування, непорозуміння, прагнення до пізнання невідомого.

Висновки. Таким чином, ми з'ясували, що ефективним засобом розвитку пізнавальної активності учнів є багатогранна система пізнавальних завдань, спрямованих на формування основних компонентів повноцінної навчальної діяльності. Ця система пізнавальних завдань включає їх типології, побудовані на основі: а) узагальнених методів і прийомів пошукової діяльності; б) освітніх цілей вивчення предмету і критеріїв, що визначають рівень мотиваційного потенціалу пізнавальних завдань; в) рівнів пізнавальної активності школярів у процесі вивчення іменних частин мови у 6-му класі. У цьому випадку вона забезпечує цілеспрямований і взаємопов'язаний розвиток основних компонентів діяльності навчання і поетапність формування пізнавальної активності.

За умови систематичного використання пізнавальних завдань і правильної, раціональної організації їх розв'язання, в учнів розвивається інтерес до мови як навчального предмета. Пізнавальний інтерес в свою чергу позитивно

впливає на ефективність процесу учіння. І коли інтерес переростає у потребу в знаннях і раціональних вміннях пізнавальної діяльності, то за наявності сформованої системи знань і загальних вмінь можна говорити про сформованість вищого рівня пізнавальної самостійності.

Література:

1. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 306 с.
2. Мельничайко В. Я., Мельничайко О. І. Українська мова. Дидактичний матеріал для 6 класу. Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. 112 с.
3. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови: посібник для вчителя. Київ : Радянська школа, 1997. 145 с.

References:

1. Kochan, I.M., & Zakhliupana, N.M. (2005). *Slovnnyk-dovidnyk z metodyky vykladannia ukrainskoi movy [Dictionary-handbook on the methodology of teaching the Ukrainian language]*. Lviv: Vydavnychy tsestr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
2. Melnychaiko, V.Ya., & Melnychaiko, O.I. (1997). *Ukrainska mova. Dydaktychnyi material dlia 6 klasu [Ukrainian language. Didactic material for the 6th grade]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
3. Skurativskyi, L.V. (1997). *Piznavalni zavdannia z ukrainskoi movy [Cognitive tasks from the Ukrainian language]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].